

4. Бредбері Р. Марсіанські хроніки. Повісті. Оповідання / Рей Бредбері ; пер. з англ. Олександр Терех, Євген Крижевич, Володимир Митрофанов ; [ред. О. Т. Ленік]. Київ : Дніпро, 1988. 589 с.

5. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М. : Высш. шк. 1990. 253 с.

Мельниченко В. П.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук,

доцент Полховська М. В.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПОНЯТІЙНОГО ЗМІСТУ ТЕРМІНІВ У МОВЛЕННЄВОМУ ПОРТРЕТУВАННІ ПЕРСОНАЖІВ

Лінгвістичні дослідження у сфері мовленнєвого портретування останніх років свідчать про ускладнення і диференціацію понятійного змісту терміну у порівнянні з його першим трактуванням. Помітна тенденція до використання низки спеціальних одиниць: мовний портрет, комунікативний портрет, мовленнєва поведінка і мовленнєва характеристика, лінгвокультурний типаж, художній образ як повних аналогів мовленнєвого портрету призводить до певної термінологічної плутанини. Різноманітний спектр аналізу понять, споріднених з мовленнєвим портретом, у новітніх наукових парадигмах (літературознавстві, когнітивній лінгвістиці, лінгвоперсонології та лінгвокультурології) надає змогу більш детально і точно його розтлумачити.

З існуючих сьогодні визначень мовленнєвого портрету виокремлюємо два, на нашу думку, основних:

1) мовленнєвий портрет – це сукупність мовних і мовленнєвих характеристик комунікативної особистості в окремо взятий період існування. У такому мовленнєвому портреті знаходять відображення такі аспекти особистості як вікові, гендерні, психологічні, соціальні, етнокультурні, лінгвістичні. До вікових характеристик належить сукупність ознак фізіологічної, психічної і соціальної діяльності людини.

2) мовленнєвий портрет – це набір мовленнєвих переваг мовця у конкретних обставинах для актуалізації певних намірів і стратегій впливу на слухача. Однією із його характеристик при цьому є фіксація вербальної поведінки, доведення її до автоматизму у випадках повтору певних комунікативних ситуацій.

Існування дихотомії мови і мовлення дозволив дослідникам виокремити такі поняття як *мовний і мовленнєвий портрет*. Наразі серед розповсюджених визначень *мовного* портрету необхідно виокремити його визначення як: 1) втілення в мові мовної особистості; 2) набору мовних навичок мовця в конкретних обставинах для актуалізації намірів і стратегій впливу на слухача. При цьому *мовний* портрет є індивідуальним (відображає особливості конкретної мовної особистості) і колективним (відображає узагальнені мовні звички, які притаманні певному віковому, соціальному, професійному колу людей).

Мовний портрет особистості складається при врахуванні індивідуальних мовних переваг, мовленнєвий проявляється через її комунікативну поведінку. У центрі уваги індивідуального мовленнєвого портрету знаходиться індивідуальний стиль, що відображає особливості конкретної мовної особистості, при цьому у фокус дослідження попадають певні яскраві діагностуючі плями, оскільки у цілому мовні парадигми, від фонетичної до словотворчої, відповідають загальнонормативним параметрам. Відмінністю між мовним і мовленнєвим портретом вбачають в тому, що мовний портрет через його індивідуальні мовні переваги є більш точним, тоді як мовленнєвий портрет проявляється через вербальний ряд і через комунікативну поведінку. У цьому аспекті обидва поняття є складовими поняття лінгвокультурний типаж, яке детермінує не лише мовну чи комунікативну поведінку особистості, а й надає загальну, національну, лінгвістичну чи соціокультурну уяву про неї [3, с. 52].

Мовленнєвий портрет – це систематичний опис особливостей комунікативної поведінки людини, а саме переломлення словесних норм, аналіз вибору певної лексики, синтаксичних зворотів, володіння різними жанрами мовлення, дослідження її паравербальної поведінки. Засобами створення

мовленнєвого портрета персонажа є стилістичні елементи, стилістично маркована лексика, які вимагають особливої уваги від перекладача задля повного відтворення їх у цільовому тексті [1]

Прояви мовної особистості найбільш яскраво представлені в художній літературі, оскільки вона має значно більше семантичне навантаження [6, с. 107]. У літературі мовленнєвий портрет є засобом створення художнього образу. Схема опису мовленнєвого портрету виглядає таким чином: 1. особливості набору мовних одиниць (лексичних та граматичних одиниць), які об'єктивують загальний рівень лексичного запасу мовця, і мовленнєві одиниці і обороти, що він використовує найчастіше; 2. синтаксичний портрет, що складається з найбільш типових для комуніканта синтаксичних конструкцій і характеристик; 3. тенденції в особливостях мовленнєвої поведінки, цілі і інтенції, які особистість найчастіше переслідує в комунікації [4]

До 60-х років ХХ століття мовленнєвий портрет існує як літературознавче поняття, що позначає один із засобів створення художнього (головним чином драматургічного) образу. Визначення мовленнєвого портрету в лінгвістичних словниках Д. Е. Розенталь і О. С. Ахманової наводиться суто в літературознавчому контексті, дублюючись при цьому з поняттям мовленнєвої характеристики – це підбір особливих для кожної діючої особи літературного твору слів та словосполучень як засіб художнього зображення персонажу.

Літературознавчий термін «літературний персонаж» використовується для позначення різноманітних явищ у багатьох гуманітарних сферах і розглядається як художнє відтворення людських характерів, подій, предметів за допомогою слів у творі. Проте «лінгвокультурний типаж» як поняття є ширшим, ніж художній образ, тому що художньому образу притаманні наявність творчого (авторського) компонента, а для лінгвокультурного типажу його наявність не є необхідною та суттєвою [5, с. 46]. «Художній образ» як одиниця літературного тексту, що виражена вербально, відображає індивідуальні й типові риси реального об'єкта. Це персонаж художнього твору, що утілює у собі індивідуально-специфічні характеристики людей, тоді як лінгвокультурний типаж, навпаки, є впізнаваним

образом представників певної культури, сукупність яких становить культуру того чи іншого суспільства [5, с. 46].

Термінологічний апарат лінгвоперсонології налічує низку термінів, які позначають суміжні з поняттями «мовна особистість» і «мовленнєвий портрет» поняття, наприклад «мовна особистість», «імідж», «амплуа». Так, мовну особистість розуміють як певний стереотип поведінки, що впливає на культуру в цілому та є символом цієї культури для представників інших етнокультур. На відміну від лінгвокультурного типажу, мовна особистість є хоча і прототипним образом, але досить варіативним. Головною відмінністю іміджу від типажу є те, що імідж формується свідомо, оскільки, за визначенням Г.Г. Почепцова, це знаковий заміник складного та поглибленого портрету людини, що відображає його основні риси або ті риси, які хочуть на нас спроектувати [цит. за 5, с. 54]. Імідж є інструментом формування громадської думки, тоді як лінгвокультурний типаж виникає стихійно в результаті розвитку суспільства. Термін амплуа, прийнятий в театральному середовищі, означає спеціалізацію актора на виконанні ролей, подібних за своїм типом. У людини в будь-якому соціальному статусі завжди є вибір ролей, тоді як амплуа підкреслює її свідому асоціацію своєї ідентичності з топовою роллю.

У філологічному контексті визначення терміну *ідіостиль* аналізують у художніх текстах, виявляють домінанти у стилі і стилістичних художніх образах, що експлікують певні способи моделювання концептуальної картини світу, та відбивають почуттєві наміри та світогляд автора. Ідіолект прирівнюють до індивідуального мовлення, що залежить від місця проживання, віку, соціального становища, загального культурного рівня окремої людини або персонажу. Ідіолект та ідіостиль співвідносяться як норма й узус національної мови, з одного боку, та індивідуальна манера мовлення, з іншого, тобто ідіостиль постає як індивідуально-творче використання національної мови [2].

Отже, критерій розрізнення понять мови і мовлення стає визначальним у диферціації понять мовний і мовленнєвий портрети. При цьому мовний портрет демонструє перевагу мовця у виборі мовних засобів, мовленнєвий портрет –

проявляється через комунікативну поведінку мовця. Мовленнєвий портрет співвідноситься з такими поняттями як лінгвокультурний типаж і мовна особистість. Під час аналізу мовленнєвого портрету необхідно враховувати взаємозв'язок мови героя і його характеру, відмінність його мовлення, прояв у мовленні соціальної, професійної і локальної належності, відображення у мовленні світогляду, політичних і ідеологічних позицій тощо. Мовленнєвий портрет в художньому тексті є проекцією авторського ідіостилю, що віддзеркалює певною мірою світоглядні засади митця та його ставлення до описуваних дійових осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1) Бережна М.В. Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англomовних художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology*, 2017. V(34), Issue: 124. С. 11–15.
- 2) Брославська Л., Шевченко І. Ідіостиль і концептуальна ідіосфера автора у художньому дискурсі. *Вісник ХНУ*. 2012. № 1003. С. 22–27.
- 3) Піндосова Т. Жанрові особливості англomовного інтелектуального детектива (на матеріалі творів Д. Брауна). – URL : <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/198> (дата звернення: 01.08.2022).
- 4) Пожарицька О.О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі. URL : <https://www.sworld.com.ua/simpoz2/114.pdf> (дата звернення: 19.09.2022).
- 5) Русакова А.В. Лінгвокультурний типаж «Авантюристка» в художньому втіленні: гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сінді Шелдон): дис. на здобуття канд.філол. наук :10.02.04. Київ, 2017. 320 с.
- 6) Стрижак В. Г., Радецька С.В. Вияв мовної особистості детектива. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Філологічні науки*. 2017. Книга 1. С. 106–109.